

Давидюк Т.В.,
канд. економ. наук, доцент,
докторант кафедри бухгалтерського обліку і контролю,
Житомирський державний технологічний університет

Філософський аспект концепції людського капіталу в сучасній економіці

Динамічні процеси сучасного суперечливого світу ставлять кожну людину в надзвичайно складні умови соціального життя. Радикальна зміна ціннісних орієнтирів, гостра необхідність постійного пошуку і швидкого знаходження життєво важливих рішень, стресові ситуації – все це проблеми повсякденного людського буття, сфера практичного застосування світоглядної культури, основу якої складає філософія.

“Сучасна філософія є узагальненою філософською думкою людства. Ідейною основою сучасної філософії є загальнолюдські цінності і пріоритети. Вивчення філософії стає однією з головних передумов входження кожної людини в загальнокультурний світовий контекст” [6, с. 3].

“Наука – відмічають В.П. Кохановський, В.І. Пржиленський та Є.А. Сергодеєва, – це та сфера людської діяльності, в якій відбувається розробка і теоретична систематизація об’єктивних знань про дійсність. Разом з тим наука орієнтується на безмежний розвиток інтелекту, творчих здібностей, культури мислення людини” [2, с. 299].

Високий рівень розвитку науки став безпосереднім відправним моментом розгортання науково-технічної революції і продовжує залишатися її перманентною рушійною силою.

Наше століття – це епоха науково-технічної революції, небаченого злету наукової думки, віри людини та людства в розум і науку ХХ ст. Раціональне знання стало найважливішою складовою нововведень, кардинальних соціально-історичних перетворень, основною формою підвищення продуктивності праці і зміни всіх форм людського буття. Цей факт зумовлює необхідність дослідження людського капіталу, внутрішніх механізмів його формування і функціонування.

Одним зі стратегічних факторів, що визначають успіх трансформаційних процесів в економіці та перспективи розвитку в Україні є людський капітал. “Утвердження в розвинених країнах “інформаційної економіки”, яка базується на знаннях та інноваціях, використанні інформаційних технологій, – відмічає Р.С. Чорний, – підштовхує до того, що пошук невикористаних ресурсів, оптимальних шляхів для ефективного довгострокового людського розвитку потрібно вести у площині осмислення теорії людського капіталу та реального запровадження її провідних положень у практику ринкових перетворень, зокрема ідей розширення та використання людського капіталу” [7, с. 497].

Однак, роль людського капіталу в економіці підприємства та країни в цілому не достатньо розкрита в економічній літературі. Так, в багатьох працях аналізується переважно категорія “людський капітал”. Дослідженню його логіко-гносеологічної природи, світоглядної функції і методологічної ролі в науковому пізнанні присвячена значна кількість монографічних робіт, десятки статей в журналах і збірках. В них ведуться дискусії часто суто термінологічні. Системно-синергетичний підхід моделювання людського капіталу дослідив Д.В. Маляр [3], еволюція теоретико-методологічних поглядів у вивченні сутності людського капіталу розкрита в праці Р.С. Чорного [7].

Розвиток категоріального апарату наукового пізнання в ХХ ст. відображає особливості сучасного етапу наукового і соціального прогресу. Тому дослідження системи категорій сучасної науки, аналіз їх зміни представляються актуальними і цікавими.

Метою дослідження є спроба представити категоріальний апарат сучасної науки як єдину, цілісну систему, що складається з різних підсистем та проаналізувати розвиток категоріального апарату наукового пізнання під впливом процесу помітного посилення інтеграційних тенденцій в пізнанні світу. Момент внутрішньої єдності, органічної цілісності категоріального апарату наукового пізнання іноді недооцінюється дослідниками, внаслідок чого виникає диспропорція у вивченні різних видів наукових категорій.

Початковим щодо вибору оптимального методологічного підходу, здатного забезпечити глибинний рівень пізнання є правильне і найбільш точне визначення предмету дослідження. При цьому виділений наочний простір набуває початкового різноспрямованого імпульсу до подальшого саморозвитку в ході визначеного методологічного підходу. Діалектична взаємообумовленість предмету і методу визначає дискретність еволюції, специфіку їх взаємного прогресу.

Предметом дослідження виступає економічна категорія “людський капітал”, яка, за своєю природою є багаторівневою і багатоаспектною. “Такі аспекти можна порівняти з проєкціями просторового об’єкту на окрему площину, коли цілісне уявлення про нього складається як результат цих проєкцій” [1, с. 6]. Розгляд “людського капіталу” в наочному просторі дозволяє виділити через призму певну площину, що характеризує цю категорію з різних точок зору. Спроба об’єднати вказані площини в рамках людського капіталу як гомогенної субстанції виводить дослідження на якісно новий рівень.

Філософія вбачає в людині духовну, розумну, діяльну істоту. Створюючи науку і техніку людина не тільки осягає закони дійсності, але й перетворює її. Багатоманітність, різнорідність, суперечливість людського одночасно стимулює і ускладнює усвідомлення його цілісної визначеності.

Новий час поклав початок ототожненню людини з розумом (Декарт, Гегель та ін.). Марксистська філософія обґрунтовувала діяльну сутність людини,

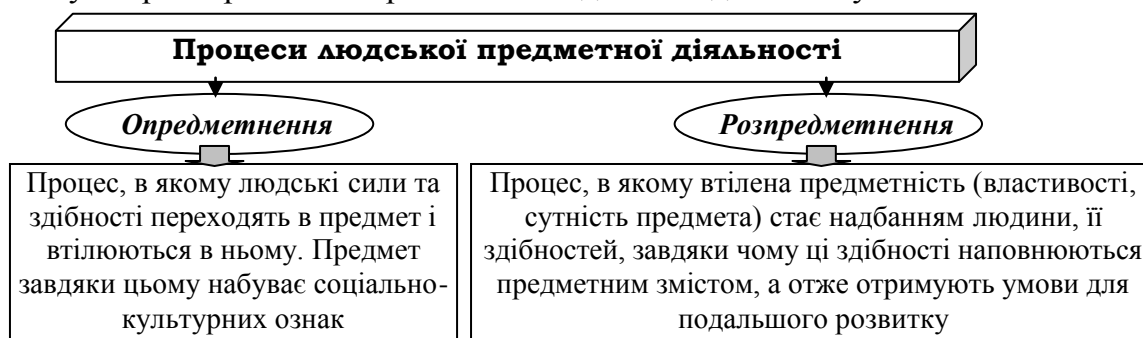
підкреслюючи, що саме в діяльності проявляються її духовність і розумність [4, с. 49-50].

Вирішальним чинником у виникненні людини, в становленні і розвитку її свідомості є праця, матеріальна виробнича діяльність. Людська здатність творити предметний світ свого існування несе значно ширший зміст, ніж ті безпосередні потреби, які можуть бути задоволені цими предметами. Практична діяльність людини виображає три групи об'єктів: 1) різні матеріально-речовинні структури, з якими має справу людина у своїй життєдіяльності; 2) суспільні відносини; 3) здібності, внутрішній світ, все, що утворює індивідуальність людини.

“Практика – це певні матеріально-речовинні, соціальні перетворення та певні зміни самої людини як суб'єкта предметно-перетворюючої діяльності. Практика – це людський сенс і першого і другого, саме тому її увінчує саморозвиток людини” [5, с. 387].

Значення практики як специфічно людського світовідношення є діяльністю з перетворення світу відповідно до інтересів людини. Адже саме шляхом активного перетворення об'єктивно існуючих предметів і явищ зовнішнього світу людина вписується в оточуючий її природний і соціальний світ. Людина здійснює активно перетворюючу діяльність, реалізує свідому мету, яка детермінує характер і спосіб дій цієї людини. Ця виключно людська предметна діяльність з характерним для неї переходом суб'єктивного та об'єктивного знаходить адекватне відображення в таких процесах як опредметнення та розпредметнення, аналіз яких не тільки розкриває структуру практики, але й виявляє її людинотворчі можливості (див. рис. 1).

Вирішальна роль належить опредметненню як процесу, що гарантовано забезпечує перетворення матеріальної складової людського буття.

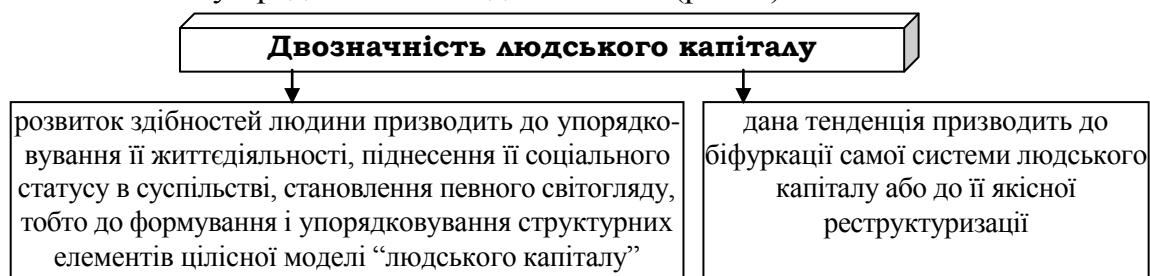
Рис. 1. Процеси людської предметної діяльності

Матеріальні блага, що створюються людською працею, служать для людини засобами її існування і одночасно є основою для подальшого розвитку самого виробництва. Отже, засоби виробництва – це лише матеріальна передумова, можливість виробництва основним, найважливішим і вирішальним елементом виробництва виступає сама людина, яка, використовуючи в процесі виробництва свої знання, виробничі навички та досвід, приводить у дію знаряддя праці.

Люди та знаряддя праці відіграють активну і вирішальну роль у суспільному виробництві. Предмет праці входить у виробництво по-різному, залежно від ступеня

розвитку знарядь праці та робочої сили (ступеня використання їх знань, досвіду, навиків).

Схематично з певною часткою абстракції людський капітал можна представити у вигляді біосоціальної системи або моделі, щодо автономної і щодо залежної – підпорядкованою законам природи і суспільства. Природною властивістю даної системи є прагнення до переходу від менш стійкого стану до більш стійкого і, зрештою, до досягнення максимально стійкого за даних умов стану. Отже, розвиток людського капіталу представляється двозначним (рис. 2).

Рис. 2. Двозначність людського капіталу

Це породжує хаос як невід’ємний атрибут сформованої транзитивності системи. Біфуркаційний характер перетворень в системі людського капіталу зумовлений посиленням інформатизації і інтелектуалізації праці та виробництва. Це припускає всебічний розвиток здібностей людини, яке здійснюється разом з кількісно-якісним піднесенням потреб.

“Індивід, – відмічає Д.В. Маляр, – розширює свої можливості щодо способів задоволення потреб і реалізації здібностей, що конституюється творчою компонентою людського капіталу” [3, с. 57].

Розвиток творчих здібностей людини за своєю природою є процес перетворення “порядку” в “хаос”. При цьому творча діяльність людини завжди спочатку має певні обмеження (спрямованість творчості), що пов’язано з лімітацією творчості, або “хаосу” межами “порядку”. Однак, справжня творча діяльність не може бути обмежена рамками і творчість як “хаос”, народжена з порядку, має безмежні можливості, що підтверджується виникненням геніальних ідей, безпрецедентних відкриттів, що випереджають століття. Таким чином, методологічний підхід до дослідження людського капіталу зводиться до вивчення двох антиподних тенденцій: перша пов’язана з переходом від первинного хаосу до створення системного порядку (відображає початкове формування людського капіталу); друга тенденція – навпаки, характеризує ломку сталого порядку і перехід на основі творчого хаосу до нового рівня порядку (відображає процес розвитку людського капіталу). Перехід від одного стану хаосу в інший може передувати зародженню і подальшій еволюції порядку. “Творчий хаос” може викристалізуватися на фундаменті порядку і на цій основі постає як “впорядкований хаос”. Разом з тим, будь-який порядок завжди знаходиться в стані динаміки і трансформації, які можуть мати як прогресуючий, так і регресуючий характер. Тому розвиток креативної особи характеризується певним співвідношенням ентропії і негентропії в системі “людського капіталу”, що є наслідком взаємодії “порядку” і “творчого хаосу” в людині.

Багато в чому розвиток людини детермінується зовнішньою дією суспільства у вигляді різних життєвих благ і послуг (починаючи з продуктів харчування і закінчуючи охороною здоров'я, освітою та ін.). Людина як частина соціуму, вносить свій внесок до процесу суспільного втілення, направлено на кожного члена суспільства.

Приріст людського капіталу обумовлений наступний (рис. 3).

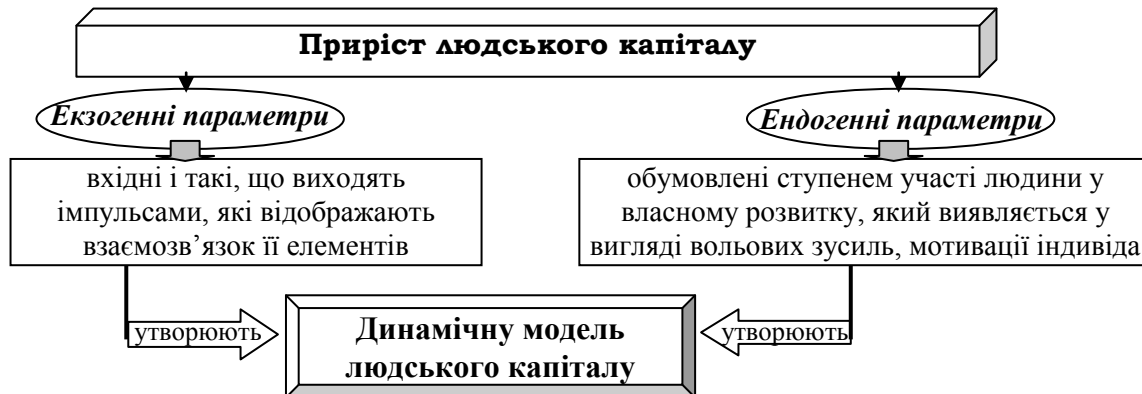

Рис. 3.

Параметри, що обумовлюють приріст людського капіталу

У вивченні системи “людського капіталу” існує два напрями (рис. 4).

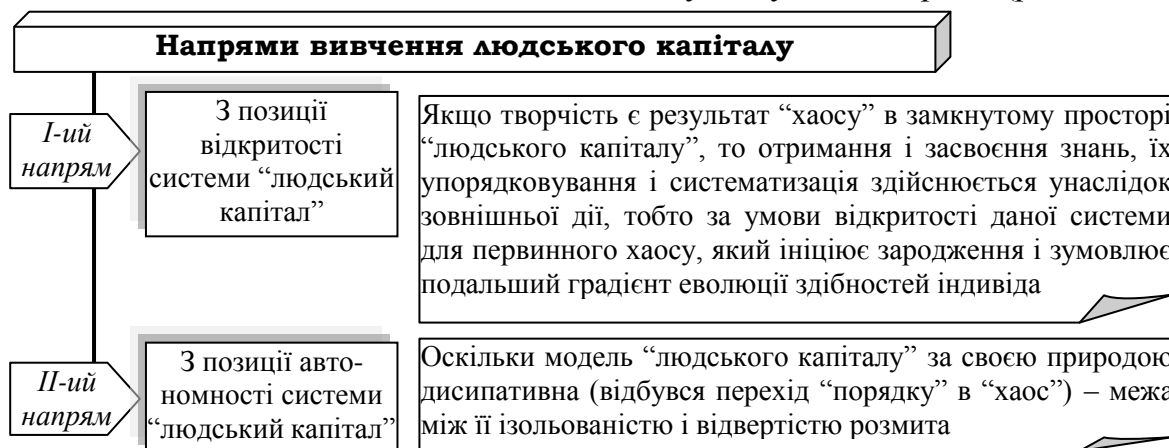
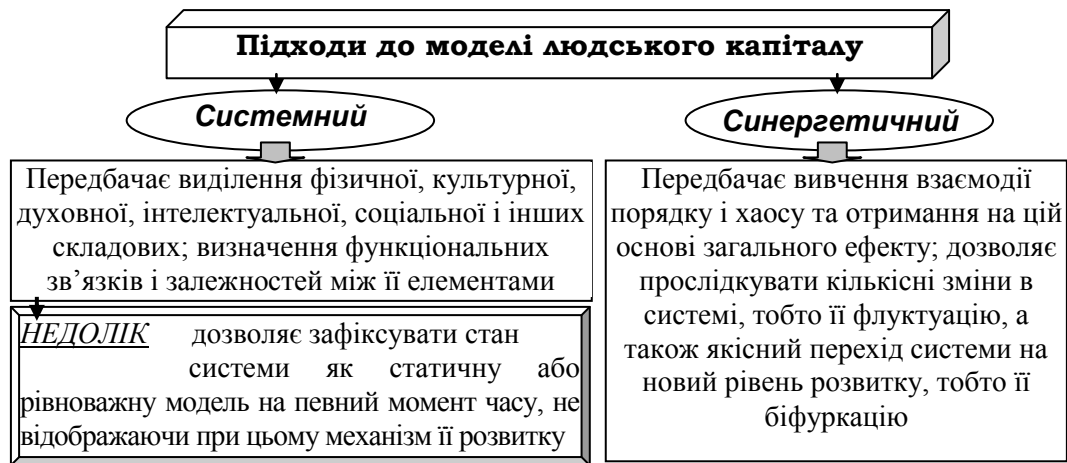

Рис. 4.

Напрями вивчення людського капіталу

Економічний дуалізм людського капіталу обумовлює специфіку методологічного підходу – його несуперечливу подвійність. Метод матеріалістичної діалектики є гносеологічним фундаментом, конкретизацією якого виступають системний і синергетичний субметоди, як особливе на тлі загального (рис. 5).

Рис. 5. Підходи до моделі людського капіталу

Кожен із запропонованих субметодів направлений на дослідження людського капіталу. Дані підходи комплементарно орієнтовані щодо один одного і їх паралельне використання на базі матеріалістичної діалектики дозволяє поглянути на модель “людського капіталу” з різних точок зору.

Отже, людський капітал – головна цінність сучасного суспільства, а високий рівень його розвитку – одна з передумов економічного зростання країни. Для практичної його реалізації констатації даного факту недостатньо, необхідне виявлення факторів, що найінтенсивніше впливають на ступінь віддачі від застосування людського капіталу.

Список використаної літератури:

1. Генисаретский О.И., Носов Н.А., Юдин Б.Г. Концепция человеческого потенциала: исходные соображения. // Человек – 1996. – № 1. – с. 6-11.
2. Кохановский В.П., Пржиленский В.И., Сергодеева Е.А. Философия науки. Учебное пособие. – Москва: ИКЦ “МарТ”, Ростов н/Д: Издательский центр “МарТ”, 2005. – 496 с.
3. Маляр Д.В. Моделирование человеческого капитала: системно-синергетический подход // Технічний прогрес та ефективність виробництва: Вісник Національного університету “Харківський політехнічний інститут”. Збірка наукових праць. Випуск 24. – Харків: НТУ “ХПІ”, 2001. – 216 с.
4. Охріменко О.Г. Фундаментальні філософські проблеми. Конспект. виклад курсу лекцій для студ. негуманітарних фак. Навч. посіб. – К.: Вид. ПАРАПАН, – 2002. – 112 с.
5. Філософія. Курс лекцій: Навч. Посібник / Бичко І.В., Табачковський В.Г., Горак Г.І. та ін. – 2-е вид. – К.: Либідь, 1994. – 576 с.
6. Філософія: Навч. посіб. / Л.В. Губерський, І.Ф. Надольний, В.П. Андрущенко та ін.; За ред. І.Ф. Надольного. – 3-тє вид., стер. – К.: Вікар, 2002. – 516 с.
7. Чорний Р.С. Еволюція теоретико-методологічних поглядів у вивченні сутності людського капіталу // Вісник національного університету водного господарства та природокористування / Економіка. – 2008. – № 4 (44). – С. 496-500.